

NOTÍCIA D'UN ASSENTAMENT DE LA PRIMERA EDAT DEL FERRO A LA TERRA ALTA: LA TORRE MADRINA (BATEA)

Josep Ma Pérez Suñé
Pere Rams Folch
Marc Jornet Niella

La localització d'aquest jaciment protohistòric, per membres i col·laboradors de la Secció d'Arqueologia del Patronat Pro Batea, ha estat un dels resultats de les prospeccions arqueològiques que s'inclouen en el projecte "Estudi de la cronologia i estructura del poblament romà a la comarca de la Terra Alta", subvencionat pel Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya, expedient 1997ACOM00002.

1.- SITUACIÓ DEL'ASSENTAMENT

A uns 3 km al nord-est del municipi de Batea (Terra Alta, Tarragona), i en l'extrem occidental del tossal de la Torre Madrina, es localitza l'assentament de la primera edat de ferro que ara considerem (fig.1). L'assentament no ocupa la part més elevada del tossal (360 m.s.n.m.), sino una petita elevació de superfície estreta, que és la més planera, amb bona visibilitat sobre el territori circumdant, i la que possibilitaria un millor control estratègic de la via de comunicació natural que d'antic relacionaria els assentaments d'aquest període ubicats en el curs inferior del riu Ebre amb els ubicats en les conques dels rius Segre i Cinca.

L'assentament de la Torre Madrina es disposa sobre l'eix longitudinal W-E del planer capdamunt del turonet, avui cobert per pins i vegetació baixa. La vessant sud és la més erosionada i és on apareix més material arqueològic.

2.- ESTRUCTURES ARQUITECTÒNIQUES¹

Les estructures arquitectòniques visibles² es disposen sobre l'eix longitudinal W-E. En tots els casos, es tracta d'un doble parament de pedres enclavades al terra on l'element constructiu que més sobresurt és una bona part d'un mur de tanca que descriu, el que sembla ser, una forma ovalada de 29 m. d'eix llarg i 15 m. d'ample. Els habitatges serien de planta rectangular, probablement, sense divisions internes. En un d'aquests hàbitats les dimensions mesurables són 3 m de llarg per 2 m d'ample; encara que força reduïdes sembla que estan en la línia d'altres jaciments d'aquest període³, (fig.2).

Les restes superficials només constaten la presència d'una única tècnica de construcció dels basaments de pedra, tant en el mur de tanca com en el habitatge; tècnica que consisteix en la disposició d'una doble filada de lloses verticals amb farciment intern de terra, i possiblement de pedra petita⁴, (fig.3). Els blocs emprats en el sòcol per a l'elevació dels murs de tanca són grans, de més de 50 cm de llarg, per més de 20 cm d'ample; l'esplai deixat per al farciment oscil·la entorn els 30 cm; mentre que les parets mitgeres dels habitatges estan fetes amb pedres d'uns 35 cm de llarg, i l'espai deixat al mig és d'uns 25 cm. La pedra per bastir aquestes estructures probablement es va extreure del mateix capdamunt del turonet durant els treballs d'aplanament per a l'adequació del lloc. L'observació de les pedres utilitzades per fer el mur de tanca no evidencien un tractament gaire acurat, és a dir, les cares dels blocs estan poc retocades, sovint en estat gairebé natural, amb formes, dimensions i disposició força irregulars, (fig.4).

La disposició vertical de la pedra respon a la finalitat d'una construcció de sobrefonaments, és a dir, basaments destinats a sostenir

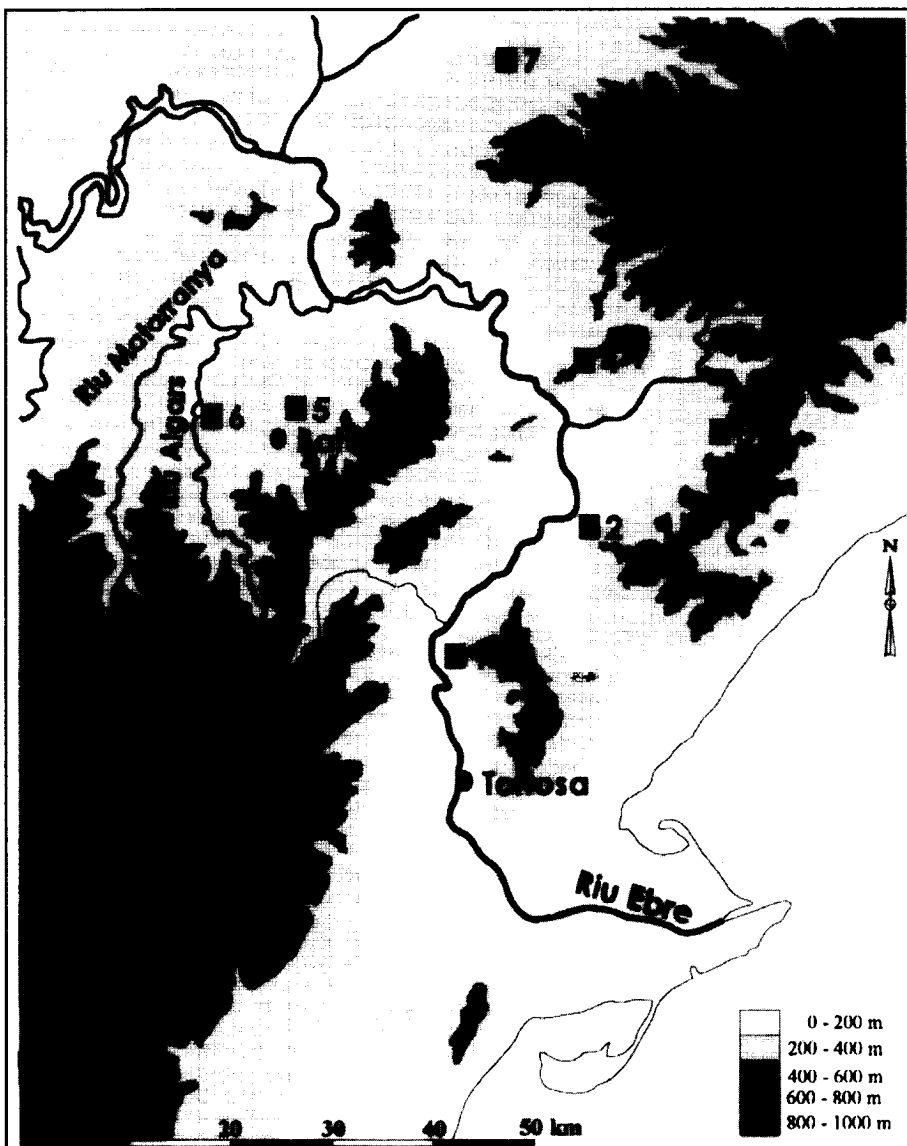
---

¹ Per a aquest apartat hem seguit el treball de referència obligada que constitueix l'estudi de síntesi de Mª Carme BELARTE FRANCO, *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica*, Arqueomediterrània 1, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1997.

² Al no haver excavat encara l'assentament desconeixem l'abast de la preparació del lloc per a la construcció; és a dir, si va anar més enllà del simple aplanament del sol. D'altra banda tampoc ens ha estat possible constatar l'existència d'un retall a la roca destinat a encaixar-hi el basament (sòcol) de pedra. Altres característiques constructives desconegudes fins a realitzar l'excavació del jaciment són: les cobertes, els elements de sustentació intern, els paviments, el revestiment de les parets i la disposició de portes i finestres.

³ Durant el bronze final i la primera edat del ferro les construccions de caràcter domèstic es caracteritzen, estructuralment, per una tendència a les plantes rectangulars, quadrangulars o trapezoidals. Al Barranc de Gàfols, els hàbitats de la primera fase mesuren 7 m de llarg, per 2,60 m d'ample. *Vid.* Ma Carme BELARTE, *Arquitectura domèstica...*, pàg. 125.

⁴ Sistema constructiu documentat almenys en algun mur, segons Ma Carme Belarte, en els jaciments catalans de Barranc de Gàfols (Ginestar), El Calvari (El Molar), Genó (Aitona), Aldovesta (Benifallet) i Puig Roig (El Mas Roig), però també a altres zones de la costa mediterrània peninsular durant el **bronze final**.

- 1 - Aldovesta, Benifallet; 2 - Barranc de Gàfols, Ginestar;
 3 - El Calvari, El Molar; 4 - Puig Roig, El Mas Roig;
 5 - Torre Madrina, Batea; 6 - Tossal del Moro de Pinyeres, Batea;
 7 - Genò, Aitona.

Figura 1. Situació dels jaciments esmentats en aquest treball

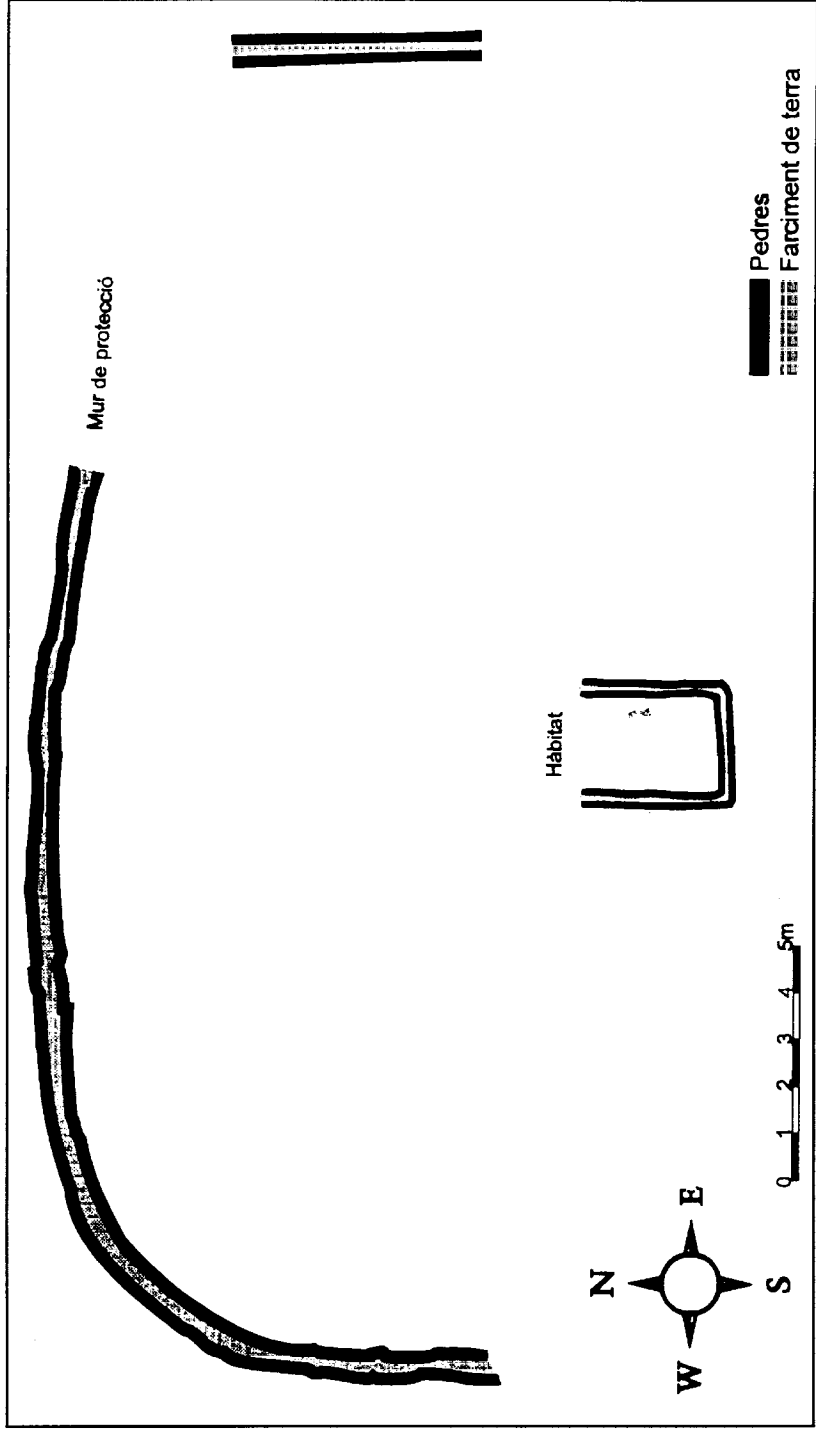

Figura 2. Esquema de la planta de l'assentament

Figura 3

Figura 4

Figura 5

un alcat fet amb un altre material, normalment terra. En l'assentament de la Torre Madrina el traçat no rectilini dels basament de pedra (fig.5) així com llur escassa amplada (<40 cm) fan poc viable un alçat de tàpia. L'alternativa ens l'ofereix Carme Belarte quan suggereix que potser aquest tipus de basament (irregular i estret) no estava pensat per col·locar-hi al damunt un encofrat de forma regular (tàpia); de manera que, en aquest cas i com si es tractés de la preparació de la terra per elaborar toves, el material (fang) per bastir l'alçat s'aniria modelant amb les mans, afegint-hi palla o altres desgreixants per donar consistència a la terra col·locada sobre el basament, per tal que adquireixi la consistència que en els murs de la tàpia s'obté gràcies a la compactació dins l'encofrat. El resultat final d'aquesta tècnica és una solució a mig carni entre la tàpia i la tova⁵. Hem de fer constar que en superfície no s'observen restes de tova; material de construcció ben documentat en el jaciment del Tossal del Moro de Pinyeres⁶ (Batea), encara que corresponen a un període posterior.

Respecte a l'orientació i disposició dels habitatges, al no disposar de la planta completa de l'assentament ens hem de plantejar que, tant podien estar disposats en sentit perpendicular al mur de tanca i deixant un espai sense edificar al mig, de manera que els recintes d'habitatge s'obririen en sentit oposat al d'aquest mur, variant considerablement l'orientació d'un habitatge a l'altre; o bé, com és el cas del Puig Roig, on l'assentament s'orienta sobre l'eix E-W, els habitatges estarien alineats seguint l'eix longitudinal, i orientats en sentit N-S, compartint el costat llarg. En ambdós casos, i a la Torre Madrina, l'accés a l'interior de l'habitatge seria pel costat curt.

Així doncs, l'assentament de la Torre Madrina Sens presenta com un habitatge agrupat que ha estat planificat prèviament a la seva construcció. Una vegada més, Carme Belarte⁷ ens dona una descripció precisa de la manera d'actuar urbanísticament d'aquestes poblacions de la primera edat del ferro de la Catalunya meridional: "s'escull un lloc amb la superfície adequada per encabir un grup humà concret, amb un mur de tanca comú i parets mitgeres, i on es preveuen uns espais de circulació, de manera que podem parlar d'un protourbanisme..." Espais comuns destinats a la circulació i a desenvolupar diferents activitats quotidianes, tota vegada que les reduïdes dimensions dels habitatges suggereixen que algunes d'aquestes activitats, ja fossin domèstiques o bé complementàries a aquestes, es realitzessin al carrer.

---

⁵ Ma Carme BELARTE, *Arquitectura domèstica...*, pàg. 71, planteja que si aquesta tècnica és hipotètica, també ho és la tècnica de l'encofrat, la qual tampoc s'ha pogut documentar amb seguretat en cap jaciment arqueològic.

⁶ Vid. O. ARTEAGA, J. PADRÓ, E. SANMARTÍ, *El poblado ibérico del Tossal del Moro de Pinyeres (Batea, Terra Alta, Tarragona)*, Monografies Arqueològiques 7, Barcelona, 1990.

⁷ Ma Carme BELARTE, *Arquitectura domèstica* . . . . pàg.213-214.

3.- MATERIALS ARQUEOLÒGICS⁸

El conjunt de materials arqueològics documentats durant la prospecció de superfície sumen 115; d'aquests 112 són ceràmics i 1 és lític, a més d'un piconador de pedra i un fragment fèrric indeterminat.

3.1- MATERIALS CERÀMICS

Dels 112 fragments ceràmics, 2 són indeterminats i 110 són de ceràmica a mà; d'aquests últims n'hi ha 20 (18,2%) que presenten característiques formals o decoratives.

3.1.1- Tipologia de les ceràmiques: formes i decoracions

La informació que ens ofereix l'estudi de les formes és força limitat, doncs s'ha dut a terme sobre un total de només 9 peces, ja que de les 20 peces amb característiques formals o decoratives s'han exclòs els fragments indeterminats decorats (8), nanses (1) i bases (2).

L'estudi de les decoracions s'ha realitzat sobre 8 fragments amorfes, ja que cap peça amb característiques formals presenta decoració.

3.1.1.1 - Formes: 2 vores poden correspondre a bols de parets vertical o lleugerament tancades, una de llavi arrodonit (fig.6.1) i l'altre recte (fig.6.2); 1 vora (fig.6.3) es pot incloure tant en el grup dels vasos oberts, de perfil convex, com en els vasos del perfil en "S"; 1 vora (fig.6.4) pot correspondre a una vas globular amb el llavi ressaltat; a aquest mateix grup de vasos globulars corresponen les altres 5 vores (fig.6.5-9) de llavi ressaltat i coll recte. Només una de les formes és una suspensió, concretament una nansa de pont, vertical i de secció allargada (fig.6.10), decorada amb dos acanalats longitudinals; el color de la pasta i de la superfície, en un primer moment, ens va fer pensar que podria tractar-se d'una nansa d'un vas fenici, però l'acabat groller ens va fer desistir d'aquesta primera impressió. Les dues bases (fig.7.11-12) són de fons pla amb una motllura que l'uneix a la paret; corresponen a grans vasos d'emmagatzematge.

3.1.1.2 - Decoracions: Les tècniques decoratives documentades són les plàstiques tant amb cordons impresos amb digitacions (7 peces), com amb parets rugoses (1 peça).

---

⁸ Per realitzar aquest apartat hem seguit i adoptat l'esquema de treball desenvolupat en l'excel·lent treball de Ma Nieves JUSTEARRUGA, *El poblamiento de la Edad del Bronce y primera Edad del Hierro en Mora de Rubielos (Teruel)*, *Monografías Arqueológicas del SAET*, 3, Teruel, 1990, pàg. 115-145.

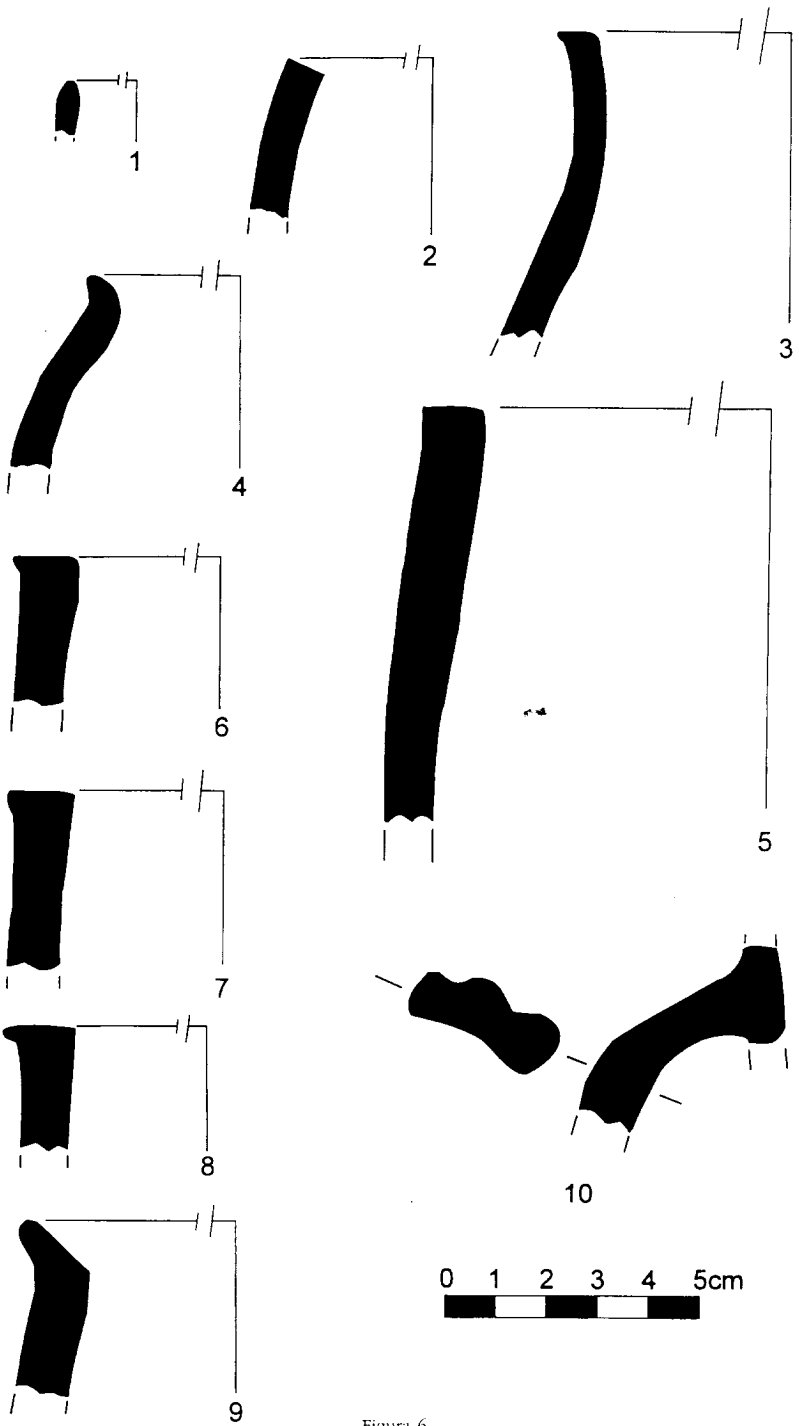

Figura 6

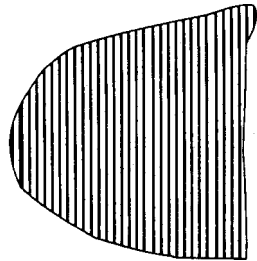
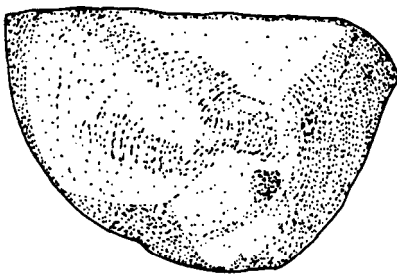
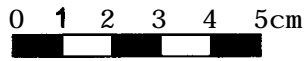
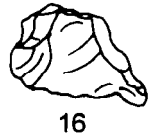
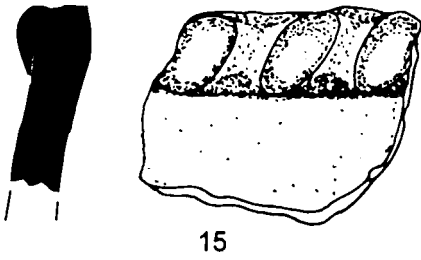
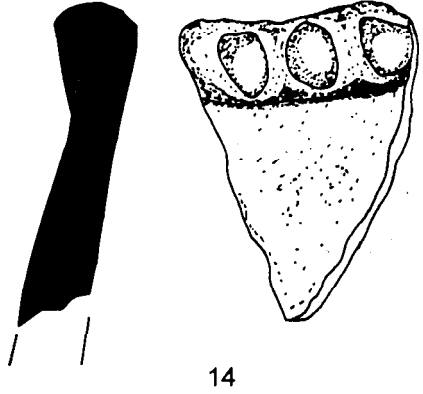
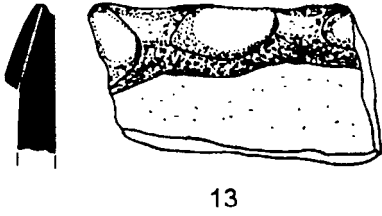
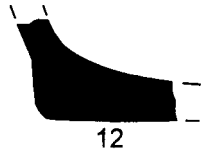
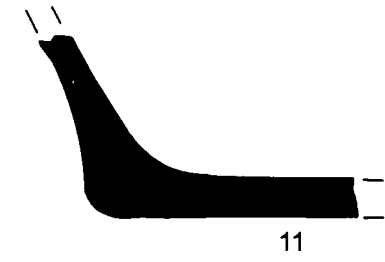

Figura 7

- a - Cordons: És l'element decoratiu per excel·lència en la mostra. Tots s'han realitzat aplicant una llenca de fang a la paret del vas. Tot i que només disposem de fragments sense forma definitòria, sembla que en tots els casos es tracte d'un únic cordó horitzontal, que es situaria en el primer terç del cos, o sota la vora. Aquest tipus de decoració s'associa a grans vasos d'emmagatzematge. Els cordons documentats poden correspondre a vasos globulars o a vasos de perfils en "S". El tipus d'impressió digital és variat: 3 fragments amb digitacions àmplies (fig.7.13), 2 amb digitacions allargades (fig.7.15) i un amb digitacions arrodonides (fig.7.14); aquestes digitacions poden estar poc o molt profundes.
- b - Decoració de oaret rugosa: En la nostra mostra només se n'ha documentat un fragment; en general aquest tipus de decoració és sempre molt minoritària.

3.1.2 - Aspectes tècnics

El conjunt d'aspectes tècnics d'aquest grup de ceràmiques a mà que aquí considerem, són els que no precisen d'observació microscòpica i que deixem per més endavant.

3.1.2.1 - Pasta: L'argila es presenta poc depurada, doncs la quantitat i mida dels desgreixants donen a la pasta una aparença grollera, encara que poden observar-se elaboracions més acurades. No podem dir res respecte a si els desgreixants es trobaven entre els components de l'argila de la zona, o bé es varen afegir intencionadament. Els materials més habituals utilitzats com desgreixants són en ordre de prioritat: pedra calcària, quarsita, mica i partícules ferruginoses. Com a norma general la mida dels desgreixants és majoritàriament mitja-fi, encara que també n'apareixen de grans, és a dir, que superen els 2 mm.

3.1.2.2 - Coccio: Domina la de tipus mixta a alterna, que suposa una coccio irregular, producte d'una realització a foc lliure i que provoca una coloració irregular en les superfícies, segons l'acció més o menys directa del foc. Encara que aquest tipus sigui el predominant, també apareixen l'oxidació i la reducció; fet que ens suggereix, en principi, un sistema de coccio més perfeccionat. Resultant del tipus de coccio és la coloració que presenta l'ànima i superfícies de la ceràmica, així és freqüent que en un fragment s'observin variacions cromàtiques. El fenomen més comú és l'existència d'ànimes de color grisenc, seguides de les de to marró, ataronjat o rogenc, i predomini en les superfícies del to marró, ataronjat i grisenc.

3.1.2.3 - *Tractament de les superfícies*: El més freqüent són els simples allissats, seguit d'espatulats on s'observen les empremtes de l'instrument.

3.1.2.4 - *Mida dels vasos*: El gruix de les parets presenten una gran varietat mètrica (de 4 fins a 13 mm), constituint un indicador de l'existència d'un ample conjunt d'utilatge per a satisfer les necessitats de l'assentament. Cal destacar la presència de vasos de mida molt gran o de parets gruixudes (10-13 mm), que poden relacionar-se amb la funcionalitat d'emmagatzematge.

3.2 - MATERIAL LÍTIC

D'indústria lítica només s'ha documentat una ascla de sílex deshidratat per haver estat exposat molt de temps a la intemperie. L'eix màxim mesura 33 mm, (fig.7.16).

3.3 - ALTRES MATERIALS

S'ha documentat l'extrem inferior de còdol utilitzat com piconador. La part inferior sembla desgastada per l'ús. Altura conservada: 52 mm. Ample conservat: 82 mm, (fig.7.17).

Petit fragment informe de material fèrric indeterminat.

4.- CRONOLOGIA I VALORACIÓ DE L'ASSENTAMENT

La cronologia de l'assentament la situem en la primera edat del ferro, entre la segona meitat del segle VII aC. i la primera meitat del segle VI aC., en funció de la tipologia ceràmica trobada en superfície i per l'absència de formes carenades característiques del bronze. A més, els materials ceràmics aquí documentats presenten les mateixes característiques tècniques, formals i decoratives que els apareguts en la primera fase d'ocupació del Tossal del Moro de Pinyeres (Batea), datats per llurs excavadors en aquest període cronocultural.

En aquest període de la primera edat del ferro, només a la Catalunya meridional i occidental trobem cases construïdes amb materials duradors i formant poblats amb una certa planificació urbanística, com és el cas que ens ocupa. A les comarques de Lleida, aquest tipus de construccions organitzades en poblats es documenten des del bronze final, mentre al curs inferior del Ebre no es documenta un hàbitat protourbà fins a finals

del s. VIII aC⁹. Atenent a aquesta circumstància, al nostre entendre, l'interès en un estudi aprofundit de l'assentament de la Torre Madrina rau en que estem davant d'un lloc d'hàbitat amb un únic moment d'ocupació, sense contaminacions ni fases constructives que hagin eliminat o emmascarat el plantejament urbanístic i la tècnica constructiva emprada durant aquest interessant període de transformació social, econòmica i cultural que donarà pas al món ibèric. Eliminació o emmascarament que s'evidencia en els jaciments del Tossal del Moro de Pinyeres i en el del Barranc de Gàfols, per posar dos exemples.

---

⁹ Vfd. Ma Carme BELARTE, *Arquitectura domèstica...*, pàg. 152, on, a més a més, fa menció que en el bronze final i primera edat del ferro, una bona part de Catalunya es caracteritza per un habitat en fons de cabanes amb la base retallada a la roca natural i la superestructura realitzada amb materials peribles.